

"אל תבוא בית־מרוזח" (ירמיה ט"ז, ה);

"וסר מרוזח סרוחים" (עמוס ו', ז)

מאת

יוסף ברסלבי

גדולה אי־הוודאות לגבי "אל תבוא בית־מרוזח" בירמיה ט"ז, ה ולגבי "וסר מרוזח סרוחים" (עמוס ו', ז).

ת"ע גורס תחת "בית־מרוזח" θιασος, שמשמעו "חג הוללות לבככנטים, זבח לאלים, כינוס־של־שמתה". ותחת "וסר מרוזח סרוחים" – "וסרו מצהלות סוסים"; ולא עוד, אלא הוא מוסיף "אפרים", דהיינו, "וסרו מצהלות סוסים מאפרים"; הולגאטה גורסת תחת "בית־מרוזח" – "בית משתה", ותחת "וסר מרוזח סרוחים" – "וסר מעשה הוללות"; אלא, הואיל והמתרגמים ראו לגד עיניהם את חגי ההוללות היווניים־הלניסטיים אין ללמוד מהם על "בית־מרוזח" ועל "מרוזח־סרוחים" בתקופת המקרא.

אצל תו"ל חלוקות הדעות:

ר' הונא שולח לבחון את למדנותו של ר' ענן (המאה הג' למניין המקובל), בשאלה: "מאן יתיב בי מרוזחא בריש מרוזחא". ר' ענן מודה: "מרוזחא – לא ידענא מאי ניהו". הוא פונה אל ר' עוקבא, והלה מסביר לו: "מרוזחא – אבל"; וכן היא התפיסה לגבי "וסר מרוזח סרוחים" – "אבל, שהוא מרוזח (מתאבל), נעשה יושב בראש סרוחים"¹. "וסר" נדרש, איפוא, כ"שר", בשין שמאלית².

לעומת תפיסת "בית־מרוזח" ו"מרוזח־סרוחים" במונח "אבל" ניצבת התפיסה במשמעות "משתה, שמחה וחג"; "ותקראנה (כנות מואב) לעם לזבחי אלוהיהן ויאכל העם וישתחוו לאלוהיהן (במדבר כ"ה, ב) מתרגם יונתן: "וקראה לעמא לדבחי טעותהון ואכלון עמא ממרזיחיהון וסגדון לטעותהון"³; "הכל סופדין וטופחין על מיתת הצדיק (שמואל) וזה הרשע (גבל) עושה לו מרוזחים"⁴; "בית־המקדש חרב ורשע זה (אחשורוש) יושב ועושה לו מרוזחים"; "וגם ושתי הרשעה עושה מרוזחים, דכתיב וגם ושתי המלכה עשתה משתה"⁵. "מרוזח סרוחים" הוא "מרוזח מרוזחים"⁶.

1 כתובות טט, ע"א–ע"ב; מועד קטן כח, ע"ב; יר. מועד קטן פ"ג, ה"ה;

2 להחלפת שין שמאלית בסמך בכתוב שלאחר המקרא ראה לאחרונה במגילות הגנוזות של מדבר יהודה: "נשיא – נטי", ולהפך: "ברי־כוסבה – ברי־כושבה".

3 ובעקבותיו ספרי דבי רב, מאיר איש־שלום, ווינא, תרכ"ד, פרשת בלק מ"ז, ע"ב.

4 קהלת רבה, פרשת "טוב שם משמן טוב", סוף.

5 אסתר רבה, פרשה א' ו'.

6 ויקרא רבה, פרשה ה' קנ, ע"ב.

הדעות הנוגדות של חז"ל לגבי "בית-מרוח" ו"מרוח סרוחים" עוברות אל פרשנינו

הראשונים:

"בית-מרוח" – מפרש רש"י – משתה. בספרי, בפרשת בית-פנור, ראיתי – חזרו לעשות להם מרוזחין, אבל רבותינו פירשו מרוח – אבל"; "וסר מרוח סרוחים" מפרש רש"י: "ויבטלון משתאות המגודלים וגסי-הרוח. מרוחות – לשון משתאות"; אבן-עזרא למרוח (עמוס): "מרוח – כמילת רנה, להשמיע קול, כמו אל תבוא בית מרוח, והוא המרוח והוא השיר; וכשיבוא הפורענות או יסור השיר"; ואילו הרד"ק רואה גם ב"בית-מרוח" וגם ב"וסר מרוח סרוחים" – "אבל" דווקא, אם כי הוא מוסיף: "ואדוני אבי ז"ל פירש, כי מרוח הוא לשון הרמת קול בין לבכי ובין לשמחה, וכן הוא בלשון ערבי – מרוזח". "וסר מרוח סרוחים" הוא מפרש: "יקרב ויבוא אבל אותם סרוחים על ערשותם... וסר – לשון קירבה, כמו סורה שבה פה, אסורה נא ואראה... ומרוח – רבותינו יפרשוהו אבל, וכן אל תבוא בית מרוח, וסמכו מזה הפסוק שהאבל מיסב בראש, שנאמר וסר מרוח סרוחים, מרוח נעשה כשר לסרוחים"... אם כי מיד הוא מביא את דעת יונתן בתרגומו לעמוס, כי מרוח הוא ענין של שמחה והילולים, שהרי יונתן תרגם שם: "ויעדון (וסרו) מנהון מרוזחים, ולא אמר כי האבל יסור מהם, אלא השמחה תסור מהם".

מאז ימי-הביניים חוזרים פרשנים ומילונים על הפיצול בין "בית-מרוח – לאבל" ובין "מרוח סרוחים – לשמחה"; ולא עוד, אלא כדי לחזק את סברתו של ר' יוסף קמחי, אבי הרד"ק, כי "מרוח הוא לשון הרמת קול בין לבכי ובין לשמחה" הם מבקשים ב"רוח" השתלשלות ושיכול-אותיות של "צרח – רצח – רוח", כלומר, "רוח" ב"בית-מרוח" הוא "צריחה בקול אבל" וב"מרוח סרוחים" – "צריחה בקול שמחה".

בהשלמות למילונו של יעקב לוי לתלמוד ולמדרשים מעיר פליישר, כי השורש "רוח", במשמעות "הרמת קול גדול" ו"צעקה גדולה", אינו בנמצא בערבית הקדומה, אף לא בערבית החדשה, ואביו של הרד"ק, בהבטחתו כי "מרוזח" בערבית משמעו "הרמת קול בכבי ובשמחה", עד כמה שידוע לו, לפליישר, הוא "בודד עד היום", אם כי אינו מפקפק כי ביסודו היה שורש "רוח", שאבד לערבית. אליעזר בן-יהודה במילונו תמה על פליישר על אשר לא ידע כי כבר ר' יונה אבן-ג'נאח, ב"ספר השרשים" שלו, פירש, כי "ענין מרוח הוא הרמת קול בכבי וביללה, או בניגון ובשמחה בערבית אל-מרוזח, והוא הקול"; ויש להוסיף כי הד פירושו של אבן-ג'נאח וודאי הגיע במשך הדורות גם אל אבן-עזרא וגם אל ר' יוסף קמחי. ועוד יותר יש להדגיש, כי כבר הרס"ג השתמש בשורש "רוח" במשמעות "הרמת קול בכבי ובאל"ל"; במחלוקת העצומה בין הגאון הארצישראלי בן-מאיר ובינו בדבר חישוב ראשי-חדשים, מועדים ועיבור-שנים, כותב הרס"ג: "ויהי כקרוא חכמי דת (בבבל) את אגרותיו (של הגאון בן-מאיר) ויקרעו את בגדיהם וירזחו (!) במספד על עניי הצאן, אשר ביד אכורי נפלו ודמעות לרוב ניגרה עינם על קודש מחולל"⁷.

ברם, פליישר לא צדק גם לגבי המילונים הערביים. לפי דבריו מצא במילונים

7 וכן ב"ספר השרשים" שלו, ערך "רוח".

8 ספר הישוב, כך שני, ירושלים, תש"ב, עמ' 106.

ערביים "מרוח" במשמעות "עץ בו תורם הגפן מן האדמה"⁹, כלומר, "סמוכה להדליית גפן", שם-עצם המרמז על שורש "רוח" במונח "גשא, הרם", "אלא שהשורש לא נמסר במילונים". תחת זאת לא מצא פליישר משום-מה כי המילונים הערביים הקלאסיים מביאים "מרויח", במם חרוקה¹⁰, במשמעות "קול חזק", אם כי הם מיחסים דעה זו ליחיד זה או אחר ורואים בה טעות¹¹. שמה עלינו להסיק מכאן כי "מרויח", כ"הרמת קול בין לבכי ובין לשמחה", שאבן-ג'נאה ור' יוסף קמחי מביאים אותו מערבית, צמח לכתחילה על קרקע הערבית היהודית, בהשפעת תרגום יונתן והמדרשים. כי הרי היהודים בימי-הביניים סגלו לערבית שבפיהם ביטויים עבריים רבים, ומהם עברו הביטויים ללשון הערבית המוסלמית¹².

כדי לשקול את מהותם של "בית-מרוח" ו"מרוח סרוחים" מחדש עלינו לשוב ולסקור את המובאות על "מרוח" בכמה מן הלשונות השמיות הקדומות: האוגריתית, האכאדית, הצידונית, הפונית, הנבאטית והתדמורית-פלמירית, שאנו למדים עליהן מתוך מחקרים שונים, שלמעשה הם חוזרים חלקית זה על זה.

באוגריתית, המאה ה"ד לפניה"ס, קשור "מרוח" באל אבי האלים, בענת בתו ובשתייה עד לשכרה: כורש ה. גרדון משחזר פיסקה אוגריתית האומרת: "ענת יושבת במרוח אל"¹³; א. פ. רייני, מביא בין תעודות אוגריתיות על "אחווה דתית", הקשורה באלים, ולה בתים וכרמים, תעודה על "אל הקץ בריב שבין שתיים מבנותיו, הולך למרוח ושותה שם לשכרה"¹⁴. הוא, ואף בצלאל פורטן על המרוח¹⁵, מביאים את דבר המלך נקמפע בן נקמדו, המאה ה"ד, הנותן "אישור רשמי לאחוזתם" של אנשי-מרוח (רייני), או "בית של אנשי מרוח לאנשי מרוח ולבניהם"¹⁶ (פורטן); בהודמנות אחרת נלקח בית ש"היה שייך לקבוצה של אנשים" (רייני), או "של אנשי מרוח" (פורטן) שהיו קשורים באל שתרן, ובית אחר ניתן להם במקומו, או תמורתו (רייני ופורטן); במקום אחר נאמר כי כרמי אשתר (החורית) חולקו בין "אנשי מעמד זה בעירו סינו ובין אלה של העיר אך, שהיתה בתחום שיפוטה של אוגרית" (רייני), או "בין אנשי מרוח של העיר אך ובין אנשי מרוח של העיר סינו" (פורטן); טכסט פרגמנטרי מאוד בכתב א"ב, המתייחס ל"שדה וכרם", מזכיר מרוח חמש פעמים¹⁷.

אוסטרקון מן המושבה היהודית הצבאית באי אלפנטינה - יב, מן המאה ה'ה' לפניה"ס, מדבר על נביית כספים מחברי מרוח: איטו כותב אל חגי: "דברתי עם

9 الخشب يرفع به الكرم عن الارض

10 المرزوح بالكسر

11 השווה: ערך מרוח אצל Lane-Poole

J. Friedlaender, Arabisch-Deutsches Lexicon zum Sprachgebrauch des Maimonides, Frankf. am Main, 1901; Y. Blau, The Emergence and Linguistic Background of Judeo-Arabic, Oxford, 1961.

Cyrus, H. Gordon, Ugaritic Text-Book, 1965, p. 483. 13

14 א. פ. רייני, מבנה החברה האוגריתית, ירושלים, 1967, עמ' 71. אל ושתי בנותיו, השותה לשכרה, מזכירים קצת את גוח ובנותיו ...

15 Bezalel Porten, Archives from Elephantina, The Marzeah Assotiation, Berkley and Los-Angelos, 1968, p. 179-183. הפרק מלווה אפרט ביבליוגרפי עשיר; את מחקרו של רייני, הכתוב עברית לא הכיר המחבר לידי הגיע ספרו של פורטן לאחר שסקרתי את רוב המחקרים על "מרוח" הנקובים במאמר זה.

16 שם, שם. 17 שם, עמ' 180.

אשיאן בדבר הכסף בעבור המרוח"; הוא ענה לי: אתן אותו לחגי או לאגדל (יגדל? י.בר.). אמור לו כי יתן אותו לך"¹⁸.

כתובת פוגית (זמנת בין המאה הג' למאה הא' לפנה"ס), שנמצאה במרסיי, בדרום צרפת, אומרת בין השאר, כי "כל מרוח אלים וכל (חבורת) בני אדם אשר יזבחו יתנו... משאת על (כל) אחד מן הזבחים, במידה שהושתה"...¹⁹ יש סבורים, כי "מרוח אלים" כאן משמעו "מרוח נכבדים", כי בלשון הפיניקית נקראו אנשים נכבדים "אלים", כפי שניתן לדון מכתובת ח'רבת-מעצוב, שעל-יד מצובה, בצפון עמק-עכו.²⁰

כתובת נבאטית בפטרה, מן המאה הא' לפנה"ס, מזכירה בהקשר למלך מת את "עובידו בר וקיחאל וחברוהי מרוח עבדת אלהא"²¹.

כתובת נבאטית בקירבת עבדת, בנגב, שהיתה חקוקה, כנראה, במזבח-נסכים, מדבר על הקמת סכר על-ידי פלוני וחבריו ל"מרוח דושרא אלהא (אלוהי) גאיא, בשנת י"ח(?)... לרבאל מלכא מלך נבטו". התאריך תואם את שנת 98 לפנה"ס.²² "אלהא גאיא", הטעון הבהרה,²³ הוא, לדעתי, אלוהי "הגיא", גיא-הכניסה הקניוני רב-הרושם אל תוך קלחת פטרה, שעל שמו נקראה פטרה במקורותינו "רקם-גיא" וכיום הכפר "אל-גיא", שלפני הכניסה לקניון.²⁴

כתובת צידונית, שנמצאה בפיריאוס של אתונה, משנת 96 למניין המקובל, פותחת במלים "ביום ד' למרוח", והיא מרמזת כי המרוח נמשך יותר מד' ימים, אולי שבעה.²⁵ את רוב החומר על "מרוח" תרמו תעודות אפיגרפיות תדמוריות-פלמיריות משנת 29 (או 34) לפנה"ס ועד 266 למניין המקובל:

הכתובת משנת 29 (34) לפנה"ס חקוקה במזבח. היא מזכירה בני מרוח, או חברי מרוח, שעשו מזבח לאלוהיהם עגליבול ומלכבול. מספרם הוא תשעה, והם נקובים בשמותיהם.²⁶

כתובת משנת 118-119 מודיעה כי "הבולא" ("המועצה") הקימה אנדרטה לזכר, אשר האל ירחיבול היה עד לקבלתו את תפקידו כראש המרוח של כמרי האל בל. ראשות המרוח נקראת "רבנות מרוחות"²⁷.

18 שם עמ' 179; מן הראשונים: Herald Ingholt, Un nouveau Thiasse a Palmyre, Syria, 1926, p. 130.

19 נתום סלושק, אוצר הכתובות הפיניקיות, ת"א, תש"ב, עמ' 149. בדרך-כלל יש הבדלי קריאה ופירוש במחקרים שונים.

20 שם, שם; קדם לו: G. Fevrier, La Religion des Palmyreans, Paris, 1931, p. 206.

21 פורטן, ע"פ הערה 15, לעיל; דלמן, שקיבל בזמנו העתק הכתובת בתנאים סידוריים קשים, קרא כאן

"עבידו בר זקא": G. Dalman, Neue Petra-Forschungen, Leipzig, 1912, S. 9.

22 A. Negew, Nabatean Inscriptions from 'Avdat ('Oboda) IEJ. Vol. 13, No 2, 1963, p. 113-114.

I. Naveh, IEJ Vol. 17, No 3, 1967, p. 188; J. Starcky, Petra des Nabateans, אחרית:

23 אברהם נגב מביא בשם פרופ' מור, כי "גאיא היתה, כנראה, בקרבת פטרה" (שם, עמ' 114); בהערה 9, הוא מביא שמות, כגון: "עבדאלגיא", השכיח בכתובות סיני, ואת דעתם של חוקרים שונים הקושרים את השמות ב"במות הגיא" וב"גיא מול פטרה" (במדבר כ"א, י; דברים ג, כט, וד', מו), ויש לשאול אם אין לבקש גם שמות אלה בהקשר עם "אלהא גאיא". פרטים בהערה הבאה.

24 אורך הגיא כשני ק"מ. עברתי בו בשנים 1924 ו-1936. פרטים ראה: י. ברסלבי (ברסלבי), אל אילת ואל ים-סוף, הידעת את הארץ, כרך ד', פרק "סלע - רקם-גיא" - קדש-ברנע, עמ' 247-249.

25 חוזר במאמרים שונים. ראה: ג. סלושק, ע"פ הערה 19, לעיל, עמ' 116.

26 אינגהולט, ע"פ הערה 18, לעיל; פורייר, ע"פ הערה 20, לעיל, עמ' 206.

27 מן הראשונים אינגהולט ופורייר.

כתובת אחרת, דו-לשונית, תדמורית-יוונית, מזהה "רבנות מרוחות" עם συμποσιαρχία את המרוח עצמו עם συμποσία, המורכבת מאכילה ומשתיה. בראש המרוח עומד "רב מרויחא", ובמקביל, ביוונית, συμποσιαρχος, שהוא כהן גדול 27; ἀρχιερεὺς; אלא שלא תמיד משמש ב"רבנות מרוחות" כהן דווקא: בראש "רבנות מרוחות" משנת 243 עמד ירחו אנריפא, שלא היה איש כהונה דתית, כי אם אורח עשיר, ש"כל השנה העלה מביתו יין ישן לכמרים" ("ואסק חמרא עתיקא לכמריא שתה כלה מן בתה"), ו"שימש את האלים" ("די שמש אלהיא"), אולי ביין שהעלה להם (י.בר.). אחריו מוזכרים בניו של ירחו אנריפא, "הכתובא" (הכתב, הלבלר), שוודאי גבה את הכספים מחברי המרוח, הממונה על "בית דודא" (על "בית-הדודים", המטבח), ו"הממזוגנא" ("המוזג, המשקה), ואחריהם "מסייעא כול הון" ("העוזרים כולם")²⁷.

כתובת דו-לשונית משנת 266 מציינת כי ראש המרויחא של כמרי בל, ביוונית Zeus Belius, הוא פרסי בשם Septimius Vorod שהיה פרוקוראטור, וכנראה גם טבה מכס²⁷. בכתובת דו-לשונית פנומה אחת בא "מרוח" בלשון רבים "מרוחים"²⁷. ברם, על אף הכתובות הלא-מעטות שבידינו חוזרים איגנהולט (1926), פוריי (1931) ו. וירולו (1951) ומודים, כי פרט לאכילה ולשתיה במרוח אין לומר דבר ברור איך היה המרוח מאורגן, איזה תפקיד מילא בחיי החברה, ומה היה ההבדל בינו כארגון פרטי ובין פולחנים של מקדשים ציבוריים.

לאחרונה הביע אייספלד (1966) את דעתו, כי הסברה האומרת כי המרוח בירמיה ובעמוס היה אינסטיטוציה של סעודה פולחנית, כמו אצל עמי המזרח האחרים, וכי השבעים תרגם "מרוח" ב-θιάσος אל-גכון, אינה תופסת. גכון יותר יהיה, לדעתו, אם נאמר, כי היו שני פעלים הומונימיים של השורש "רוח" האחד במשמעות "צעוק משמחה, או מכאב", הנעוץ בירמיה ובעמוס, והשני במשמעות "התאחד", הנעוץ בכל התעודות מחוץ למקרא, החל באמצע האלף השני לפנה"ס וגמור בסוף המאה הג' למניין המקובל, שמהם מוכח, כי המרוח אצל עמים שמיים שונים היה "חברה פולחנית שניתן להתאימה ל-θιάσος היווני"²⁸; אך בצלצל פורטן (1968) שולל הבחנה זו. לדעתו מראים "המרוחים" במקורות השונים כי לכל מקור אספקט אחר על מושג זה²⁹.

אור מיוחד, אך מאוחר מאוד, על "בית-מרוח", נוסכת מפת-הפסיפס של מידבא בעבר-הירדן, מן המאה הו', בה משובצים, ממזרח לים-המלח, שני השמות הנרדפים βετομαρσα ή κ(αι) μαιουμας ("בית-מרוח היא גם מיומס"), החסרים באוגנומסטיקון לאבסביוס, מן המאה הד' שמפת-מידבא מסתמכת עליו הרבה. השמות צמודים לבניין יחיד במינו בכל המפה. הבניין עצמו ניתן לפירושים שונים³⁰.

Otto Eissfeldt, Ethnolog. und Archeolog. Erklarung alttestamentliche Worte, Oriens Anti- 28 quus 5 (1966), S. 165-176; Syria XLIII (1966), S. 45 n. 1.

29 ע"פ הערה 15, לעיל, עמ' 180.

30 בענין פ. מ. אבל עשוי הבניין אולם בעל שלושה חדרים מקומרים וחלון קשתי; הבניין נתון בתוך שיחים עם עלים ירוקים-חוזרים, הנראים כעצי-זית; Le P. F.— M. Abel, Une Croisiere autour de la Mer Morte, Paris, 1911, p. 60. אבי-יונה עשוי הבניין קונכי של נימפיון, או כיפה, ובשני צידיה קימורים גליליים. בשטח שלפני הבניין נשפכים מפי הנימפיון ומתקימור הצפוני מים בשני כיוונים. הבניין הוא "בית-מרחץ". אמנם, התבוננות מראה כי אין "הירק החוזר" "עצי-זית", אך אם הוא, "שפכי מים", מדוע מתקל "הזרם" הימני למעלה, בעוד שהבניין עומד על מורד גבעה? על מצבו הטופוגרפי הגבנוני של הבניין מראה שטח הפסיפס

למעשה ידועים לנו לפחות עוד חמישה מקומות בארץ שהיו קשורים ב"מיומס":
א. עזה; ב. אשקלון; ג. בין בנימינה לזכרון-יעקב; ד. גרש בעבה"י וה. בכפר אל-
נקורה, בקרבת שומרון-סבסטה³¹, בו גיליתי בשנת 1924, ניקרה מסותרת, חצובה
ובנויה להפליא, באורך 84.5 מ', ובה מקדש³² ואמת-מים חצובה לאורך כל הניקרה,
עד מקום פריצת מעין-הכפר החוצה³³.

מקור השם "מיומס" אינו ברור כל צרכו. מקובל כי הוא נזר מן המלה השמית
"מים". צמיחתו בחופי א"י וסוריה, ומהם חדר אל תוך הארץ. הוא נמשך, כנראה,
שבע ימים³⁴. כן מקובל, כי ה"מיומס" היה מקום חגי הוללות ופריצות, בדומה
למיסתריות שבפולחן בככוס ואפרודיטה.

בתקופה הביזנטית חלו תגודות ביחס השלטונות ל"מיומס". תחת קונסטנטינוס הגדול
נחוג המיומס, תחת שלטון קונסטנטינוס נאסר; תחת יוליוס יולגס עלה ופרח שנית,
תחת תיאודוסיוס נתקיים זמן רב, אך בסוף ימיו נאסר. תחת ארקדיוס, שנת 396, הוגבל
אך נסבל; בשנת 399 נאסר כליל, אף צווה לדכאו³⁵.

על קיומו המאוחר של ה"מיומס" מעידה כתובת מגרש בעבה"י, משנת 535, שהיא
בת זמנה של מפת-מידבא בקירוב. בתקופה מאוחרת זו – סבור פ. מ. אבל – היה
ה"מיומס" עדיין נסבל, משום שטוהר ממנהגיו הפרוצים³⁶. על כך ניתן להוסיף, כי
עצם קביעת השמות "בית-מרוח היא גם מיומס" ברצפת כנסייה נוצרית מראה מצד
אחד, כי ה"מיומס" עדיין תפס מקום בולט במסורת של תושבי ארץ מואב, ואולי של
תושבי הארץ בכלל, ואילו מצד שני היה כבר נקי מהוללות ומפריצות.

בספרות התלמודית אין ה"מיומס" חג הוללות ופריצות במפורש. אמנם, מאז
ביכלר, המסתמך על קלרמן-גו³⁷, רווחת הדעה כי האגדה התלמודית-המדרשים,
זיהתה את הפולחן הטמא של בעל-פעור (במדבר כ"ה, א-ט) עם חגי ההוללות
והפריצות שהיו נפוצים בסוריה במאה ה'ג'³⁸, אך דלמן טוען כי התדמית שקבע
קלרמן-גו לפולחן בעל-פעור ושנתקבל על דעת ביכלר אינה הולמת את העובדות
המקראיות: ב"ותקראנה לעם לזבחי אלוהיהן ויאכל העם וישתחוו לאלוהיהן" אין
רמז למעשי פריצות וטומאה. הללו היו סעודות-זבחים למתים, (השווה: תהלים ק"ו,
כה). ואין להשוות "מרוח" במקרא ל"מיומס"³⁹.

המעוגל משמאל ושורות הפסיפים המקומרות מתחתיו; ואם זרמי מים לפניו, מה מהותו של הקו האופקי באותו
צבע, מתחת לזרם השמאלי, שאין לו קשר עמו, ומדוע צבעם של הזרמים כצבע שלושת הצמחים בקצותם?
לתיאורו של אבי-יונה ראה: מפת מידבא, תרגום ופירוש, ארץ-ישראל, ספר ב', ירושלים תשי"ג, עמ' 142
31 פרטים וביבליוגרפיה ראה: י. ברסלסקי (ברסלבי), מקדש מיומס לא-גודע במעבה-הר בקרבת שומרון
(סבסטה), לחקר ארצנו – עבר ושרידים, ת"א, תשי"ד, עמ' 189–290.

32 שם. שם. אישור התגלית כראשונה בחקר הארץ גיתן בוד"ח לחפירות שומרון – סבסטה משנת 1881:
I. W. Crowfoot, Kethlin M. Kenyon, E. L. Sukenik, The Buildings of Samaria, London, 1942.

33 על שום ניקרה זו נקרא הכפר "אל-נקורה". י. ברסלסקי, שם, שם.

J. Perles, Mayouma, Monatschrift, 1872, S. 253. 34

שם, שם; ופ. מ. אבל, ע"פ הערה 30, לעיל, עמ' 62. 35

אבל, שם, שם. 36

Ad. Buechler, Une localite enigmatique mentionee sur la Mosaique De Madaba, REJ (42), 37
1901, p. 126

38 פרלס ואבל, שם, שם.

39 ע"פ הערה 21, לעיל, עמ' 94: אלא שאין דלמן גותן את דעתו על יהושע כ"ח, יז והושע ט' י.

[7] "אל תבוא בית-מרוח"; "וסר מרוח סרוחים"

כי אין ה"מיומס" בעיני חז"ל חג של הוללות ופריצות יש להסיק מן הדרשות הבאות:

על "האוכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק" (עמוס ו', ד) דורשים חז"ל: "כל שבת ושבת לו היה (!) מיומס בפני עצמו; כיוון שהיה מבקש לילך למיומס שלו היה מעביר כל המרעה לפניו והיה נוטל השמן שבהם ועומד עליו ושוחטו"⁴⁰ - מכאן שרק האכילה והשתיה של המרוחים הקדומים נשתמרו ב"מיומס" באותה תקופה.⁴¹

על העדר אופי של הוללות ופריצות ל"מיומס" בעיני חז"ל מראה הדרש: "ותאמר שרה אל אברם הנה עצרני ה' וגו'" "אמרה, יודעת אני מאיכן מכותי, לא כשם שאומרים קבוע (קובעת) היא צריכה, מיומס היא צריכה"⁴². כאן לפנינו רמז כי נשים היו נזקקות למי מיומס כסגולה להריון.⁴³

ראיה חותכת להעדר אופי של הוללות ופריצות ל"מיומס" בעיני חז"ל הוא הדרש: "מלך בשר ודם... כשהוא הולך לטייל למיומס שלו נוטל לגזנות לתשמישו, אבל הקב"ה אינו כן... כשהוא יוצא למיומס שלו, למתן תורה"⁴⁴...

על "וסר מרוח סרוחים" דורש ר' איבו (תחילת המאה ה' בקירוב): "שלוש עשרה דימוסיות (כתב-יד מינכן: מיומסיות)⁴⁵ היה לכל שבת ושבת, ואחת לכולם, וכיוון שגרמו העוונות ובאו לידי עבירות ומעשים רעים ניטלו כולן, לא נשתיר אלא זה בלבד להודיע כמה חטא גרם"⁴⁶. "דימוסיות" מפרשים, "פ"ב ב"ר פ"א י"ב, "בתי-מרחץ ציבוריים"⁴⁷, אך גם "חגיגות כלליים"⁴⁸. לדעת דלמן החליפו "דימוסיות" ב"מיומסיות". "בית-מרוח היא גם מיומס" במפת-מידבא ציינה מקום סעודה של זבחים.⁴⁹

על מקומה של "בית-מרוח היא גם מיומס" ממזרח לים-המלח חלוקת הדעות. לדעת א. מוסיל נשתמר השם "בית-מרוח" בשם עיר-אל-מזרע. מקומה של העיר היה בחורבות קצר-אל-בלידה (או בלדיה) שמדרום לוודי-בני-המידה (או חמאד), כ-5-6 ק"מ מן הים; לדעת פ. מ. אבל בבאב-א-ד'ראע, אף הוא במרחק 6 ק"מ

40 במדרש פרשה י. ג; לפי מדרש תנחומא י"ד, ע"א: "כיוון שהיה מבקש לילך למיומס שלו היה נוטל עדר עמו כדי שיהא אוכל מן צאנו פטומין".

41 מ. א. מירקין. במדבר רבה, ת"א, תשכ"ד, עמ' 242, מפרש כאן, בעקבות הערוך השלם, "מיומס - חג של הוללות", אם כי מן המדרש עצמו אין הדבר משתמע כך, אלא אם כן נסמיכו לדרש על "וסרוחים על ערשותם", הקודם לו.

42 בר"ר, פרשה מ"ה; י. התעאדאר, ברלין, תרע"ב. עמ' 448; מביא גם גירסות אחרות: "סיבת" תחת "מכת"; "קמיע" תחת "קבוע", ועוד, אך הוא מעדיף את הגירסה שלעיל; מירקין מעדיף דווקא את הגירסות שתעאדאר מטיל בהן ספק. עם זאת הוא מפרש: "קבוע - כוס תרופה, בערבית ⁴³ (קבעת), גביע; זוכן יש מפרשים (ישעיה ג"א, כב; ירמיה ג"א, יז) 'קובעת' 'מיומס' - מרחץ של מים חמים טבעיים כמו המי-טבריא". שם, שם.

43 על שתיית מי-מעיינות, לרפינו בכלל, ראה: י. ברסלבסקי, "מאי מי-דקלים (דקרים)? ים-המלח סביב סביב, הידעת את הארץ, כרך ג', עמ' 342-343; ר' אבון אומר: "השונה מי דקרים מה הוא אומר? - ברוך שברא רפואות" (יר. ברכות פ"ו, ה"ז). כן היו שותים מי חמי-טבריה. שם, שם.

44 מדרש תהלים. י"ח.

45 פרלס, ע"פ הערה 34 לעיל, עמ' 253.

46 ויקר"ר, פרשה ה, ג; לוי, במילוננו, סבור כי היו אלה מקומות שעשועים לאילולי כל שבת (ז).

47 מירקין, ויקר"ר, ת"א 1961, עמ' 56.

48 דלמן רואה בהם $\delta\mu\sigma\tau\eta\delta\epsilon$, חגיגות כלליים. ע"פ הערה 21, לעיל, עמ' 94.

49 שם, שם.

מן הים⁵⁰. אך אם שימש "בית-מרוח" בכלל מקום רחצה, ואולי גם מקום שתיית-מים-חמים-מינרליים, הרי שעלינו לבקש את מקומה של "בית-מרוח היא מיומס" במפת-מידבא במעין המים החמים, החוק למדי, בשם "חמאם-אבן-חמאד", שבקירבת ואדיל-אבן-חמאד, בין קיר-מואב לבין עיר-אל-מורע, כמסומן במפת-מידבא. הטמפרטורה של המעיין, שמדד א. מוסיל, היתה 37.5 מעלות צלסיוס. מעליה מצא סוכה ובה מתרחץ, שקרא בשם "סלימאן אבן דאוד" (שלמה בן דוד), כיחמם את המים, וקילל את ה"גין" ("השד"), השוכן במקום ומוסיף מים קרים למרחץ...⁵¹

על-כל-פנים, ממפת-מידבא אין ללמוד על "בית-מרוח" ועל "מרוח סרוחים" במקרא.

לדידנו חשובה העובדה, כי בכל המרוחים שמחוץ למקרא אין כל רמז ל"הרמת קול בבכי, או בצלה". לדעה הרווחת בפרשנות המקרא כי "מרוח" יש לגורר מן השורש "רוח", שהוא השתלשלות מ"צרח" - אין לה על מה שתסמוך. גם לפועל "רוח" בפני עצמו לא מצינו כל רמז במקורות הקדומים. לעומת אלה נמצא לנו הפועל "רוח" בלשון הערבית העתיקה והחדשה, במשמעות, שהפרשנים ומילונים למקרא לא נתנו עליה את הדעת, ואפשר שבה המפתח הפילולוגי לצמיחת השם "מרוח":

روح, אומרים המילונים הערביים הקלאסיים, הוא "כרע, גפל ונצמד לארץ, באין יכולת לקום מפאת חולשה, או עייפות"⁵². "אנשי רוח" (قوم روح) הם "אנשים כורעים-נופלים אין-אונים"; וכן "בהמות רוחות" שהן "נופלות מחולשה ותשישות". "ארוח" בערבית משמעו "הרם והשען אל", כגון הרמת הגפן הצונחת אל סמכותה⁵³. "ארתוח" משמעו "הישען ונוח בשכיבה"⁵⁴.

כידוע היו עמי קדם, ועמנו בתוכם, אוכלים בשכיבה למחצה ובהשענות על כרים. וכן ביוון. "בדרך-כלל היו היוונים אוכלים בשכיבה - אומר רוברט פלאסלייר בספרו "חיי יום יום ביוון בתקופת פריקלס" - או ליתר דיוק כשרגליהם שרועות על המטה, אולם מחצית הגוף העליונה זקופה, או נטויה מעט ונתמכת בכרים ובכסותות, כפי שנראה הדבר על גבי כדים מצוירים ותבליטים כה רבים המתארים תמונת ממשתאות"⁵⁵. הנביא עמוס מתאר את עשירי שומרון: "השוכבים על מיטות שן וסרוחים על ערשותם ואוכלים כרים מצאן" (ר.ד.); "היושבים בשומרון בפאת מטה ובדמשק ערש" (ג, י); ועל בגדים הבולים יטו אצל כל מזבח" (ב, ח). גם אבותינו המאוחרים היו "בכל הלילות אוכלים בין יושבים ובין מסובים", ואילו בליל פסח - "כולנו מסובים".

"וסר מרוח סרוחים" מתרגם יונתן: "יעדן מנהון מרוזחים ומככי", כלומר, "וסרו

50 פרטים ראה: י. ברסלבסקי, ים-המלח סביב סביב, הידעת את הארץ, כרך ג', עמ' 377-378; וכן "מקדש מיומס לא-גודע", ע"פ הערה 31, לעיל, עמ' 290.

Alois Musil, Arabia Petraea, Moab, Wien, 1907, S. 158. 51

52 سقط ولصق بالارض ولم يستطع النهوض هالزا. أو تعباً، فهو راح.

53 وأرّح العنب رفعه عند سقوطه.

54 כך בערבית התימנית. מפי מיודענו הבלשן ר' יצחק שבטיאל.

55 Robert Flacelière, La vie quotidienne en Grèce בתרגומו של יהושע קנו, בעריכת ד"ר דוד רוקח, תל-אביב, 1967, עמ' 132.

[9] "אל תבוא בית-מרוח"; "וסר מרוח סרוחים"

מהם משתאות ומצעות⁵⁶. לפי השורש "רוח" בערבית תהיה משמעות "וסר מרוח סרוחים" – "וסרה שכיבת אין-האונים של הסרוחים על מיטותיהם מרוב שתיה חלילה"; ואילו משמעות "בית-מרוח" בירמיה תהיה "בית-הסבה", או "בית-מרבץ" בשעת משתה. מחרסי לכיש למדנו על "בית-הרפד", כלומר, על "בית-רפוד-יצועים" ללינה לאורחים⁵⁷, ואילו "בית-מרוח" היה ביסודו "בית-משכב" או "בית-מרבץ לאכילה ולשתיה".

ברם, השאלה המביכה היא: מה היה תוכן "בית-המרוח" בימי ירמיה. לדעה כי "בית-המרוח" היה בית ל"הרמת קול בבכי וביללה על המת" אין הצדקה, לא בלבד משום שלא מצינו בכל "המרוחים" הרבים מחוץ למקרא רמו כלשהו לכך, אלא גם משום שמסקנה זו מתבקשת מדברי הנביא ירמיה עצמו; כי הרי הנביא מבדיל במפורש בין "אל תבוא" (!) ובין "אל תלך" (!): כאן "לבוא אל בית מסוים" וכאן "ללכת ולספוד לא באותו בית".

המספד בישראל היה נערך ברחובות העיר, בחוצותיה, בשוקיה, על גותיה, ואף בכרמיה⁵⁸, לראויה ולשיתוף הרבים. על ההספד המר ברשות-הרבים מעיד הביטוי הלא-מובהר כל-צרכו, "התשוטטנה בגדרות" (ירמיה מ"ט, ג); שמפרשים נוהגים לפרשו כ"התהלכנה בגדרות"; אך אדם משוטט ב"חוצות" ו"בכל הארץ"⁵⁹, אך לא "בגדרות". ב"גדרות" היו סוגרים על הצרות, כרמים, דירי-צאן ופרצות. "הגדר", בדרך-כלל, היתה "דחריה" וקלה לפריצה. בגדר היו מסתתרים נחשים: "ופורץ גדר ישכנו נחש". "מתשוטטים" אינם "משוטטים". "המתקנים", כדרכם, מתקנים "התשוטטנה בגדרות" – "השתרטנה בגדרות", כלומר, "שרוטנה עצמך על-ידי התגודדות". לדעת פרופ' טור-סיני "מסתברת קריאה זו"⁶⁰, אך לדידנו ניתנת "התשוטטנה בגדרות" להתבאר ללא תיקונים: "התשוטטנה" יש לחזור מ"שוט" – "הצלף, השתער", כגון: "שוט שוטף כי יעבור", "שטו העם ולקטו"⁶¹, ועוד. את "התשוטטנה בגדרות" עלינו, איפוא, לפרש "הצלפנה עצמך בגדרות", כלומר, "הצלפנה את שדיך בגדרות, למען תיפצענה"⁶². לפגיעת השדים מרוב יגון על מת התכוון גם הנביא יחזקאל בנבוא: "שכרון ויגון תימלאי – ושדיך תנתקי"⁶³. נוהג זה היה רווח אצל עמים קדומים ועודנו רווח אצל עמים פרימיטיביים, כולל א"י והמזרח הקרוב, עד ימינו⁶⁴.

56 "משכב וספות" שניתנו לדוד בבית ברזילי בגלעד (שמו"ב י"ז, כח), מתרגם יונתן "מככין וקולין", היינו, "מצעות וספות או כרים". "מככים" στρώματα ביוונית, strata ברומית. וכבר הרד"ק העיר כי "מככין" פירושה "מצעות".

57 ג. ה. טורטשינר (טור-סיני), תעודות לכיש, מכתבים מימי ירמיהו ירושלים, ת"ש, עמ' 110.

58 עמוס ה', טז-יז; ירמיה מ"ה, לח; קהלת י"ב, ה; "לויקראו אכר אל אבל" ראוי להעיר כי הללו היו מיטיבים גם לרנן בכרמים (ישעיה ט"ז, י).

59 ירמיה ה', א; זכריה ד', י.

60 טור-סיני, פשוטו של מקרא, כרך ג', ירושלים, 1967, עמ' 251.

61 ישעיה כ"ח, טו; במדבר י"א, ח.

62 עמדתו על כך בשיחתו "המספד במנהגי האבלות במקרא", "מידע-הארץ-למקרא" (ק"ט שיחת בפרקי היום בתנ"ך), תל-אביב, תשל"ל, עמ' 112. 63 יחזקאל כ"ג, לד.

64 אצל הערבים הקדומים היו הנשים קורעות בגדיהן, שורטות בצפרניהן את לחייהן ואת פניהן עד זוב דם, מכות ופוצעות עצמן בנעליהן ותולשות שערותיהן. אצל שבט ה-Kafir בדרום אפריקה קורעת אלמנה את שדיה,

על טכסי האבל שהיו נערכים ברחובותיה של עיר גם במצרים ובחוצותיה מעיד הרודוטוס במאה ה'ד' לפני המניין המקובל:

"כאשר מת אחד מבני הבית, שהיה נכבד בעיניהם, כל הנשים אשר לבית הזה טחות את ראשן, או גם את פניהן, בטיט, ואחרי כן משאירות את המת בבית, והן מסתובבות בעיר ומכות את עצמן, ושמלותיהן מופשלות ודדיהן מגולות, ועמהן כל נשי המשפחה. גם הגברים עומדים ומכים את עצמם⁶⁵. גם הם בגדיהם מופשלים. אחרי עשותם זאת הם מביאים את המת לחניטה"⁶⁶. ציורים מצריים קדומים מתארים נשים מקוננות חשופות-חזה, שמות אפר על ראשן ומטפחות על פניהן⁶⁷.

אילוסטרציה מאלפת לאופי הציבורי של חשיפת השדים ברבים ולספידה עליהן אנו מוצאים בתבליט הסרקופאג של אחירם מלך גבל מן המאה ה"ב לפני ה'ס' (ראיתו בבית-הכנות בביירות). בשתי דפנות-הרוחב של הסרקופאג מופיעות ארבע דמויות נשים מקוננות. חזיהן של ארבע הנשים חשופים. קפלי כותנתן הקרועה המופשלת תלויים להן מעל למתנים. מנחם הרן הגדיר שתיים מהן כ"סופקות על ירך", אם כי שורות אחדות לפני כן הוא כותב, שהן "סופקות בכפיהן מעל מתניהן"⁶⁸, והרי אין "הירך" מעל למתנים⁶⁹. המתבונן בתבליט מוצא כי כפות ידיהן של המקוננות קעורות כלפי מעלה, אל בין השדים⁷⁰. הן כמעט נוגעות זו בזו, וכאילו תומכות בשדים; ועל-כל-פנים, מוגבהות לא רק מן הירכים, כי אם גם מן הבטן ומן המתנים. לדעתנו היתה כוונת האמן ללא ספק ל"ספידה על שדים", שהיא קשה ומכאיבה לאין-ערוך יותר מ"ספיקה על ירך"; אלא, כדי שלא לכסות את השדים בכפות הידים הסופדות הוריד אותן האמן קצת למטה מהן, ובכוונתו אותן אל בין השדים ביקש לתאר את הספידה עליהן⁷¹.

זרעוניה ושוקיה באבנים חרות, J. G. Frazer, Folklor in the Old-Testament, Abridged Edition, London, 1923, p. 379, 381 לפי א. מוסיל היו שבטי הבדדים, הצחור (עבחי), התיאהא והעזאומה (נגב), בסוף המאה ה"ט ובחזית המאה הנוכחית (ואולי גם כיום) קורעים את כתונתם מצווארם עד סבורם, זורקים עפר ואפר על ראשם. הנשים היו שורטות בצפרניהן את פניהן ואת חזן עד שפך דם. A. Musil, Arabia Petraea, III, Ethno-logischer Reisebericht, Wien, 1908, S. 427-428.

65 לפי מאמר משנת 1914 היו המקוננות בכפר קיבייבה מצפון לירושלים קורעות את שמלתן רק עד הגורתן, לבל תיגלה ערוותן, צועדות במעגל, מטפחות על פניהן, תולשות שערותיהן, נותנות אישה את ידה על כתף רעותה ומקוננות; וכשהיו מגיעות להזכרת שם המת היו קרוביו (הגברים) של המת קופצים אל תוך מעגל-הנשים וטופחים אף הם בידיהם על חזם ועל פניהם, חוזרים למקומם, סובבים עם השאר, ואילו קרובים אחרים היו קופצים אל תוך המעגל תחתיהם. ריקוד-קינה זה נמשך שבעה ימים, כן בבית-הקברות וכן בביתו של האבל: H. H. Spoer und E. N. Haddad, Volkstuemliches aus el-Qubebe bei Jerusalem Z.D.M.G (68), 1914. S. 245.

66 כתבי הרודוטוס, בתרגומו של אלכסנדר שור, כרך א, ירושלים, תרצ"ה, עמ' 116.

67 "פני עולם המקרא", א', עמ' 124; ב', עמ' 264. אך שתיים מן הנשים אינן "מחזיקות ידיהן לצד הצדעים", כמבואר שם, כי אם "טופחות על פניהן", אלא כדי שלא לכסות את הפנים העביר האמן את הידים אל עבר הצדעים. ל"חשיפת החזה", ראה שם, כרך ג' עמ' 195.

68 מנחם הרן, התבליטים של דפנות הסרקופאגוס של אחירם מלך גבל, ידיעות החברה לחקירת א"י ועתיקותיה, שנה י"ט, תשט"ו, עמ' 56.

69 השווה: "ממתנים ועד ירכים" (יחזקאל כ"ו, מה; דברים ל"ז, לד; ירמיה מ"ה, לו; עמוס ח', ט).

70 "כאילו לחצות למעלה", Pierre Montet, Biblos et l'Egypt, Paris 1928. p. 231 ותשווה תמונת: XXXV-IV ב"ספיקה על ירך" שוטחות הנשים את כפות ידיהן וטופחות על אחורי ירכיהן, כפי שראיתי אצל נשים חורניות.

71 על עקרונ-אמנות זה ראה הערה 67, לעיל. והשווה מונטה (שם).

לחשיפת החזה בעת אבל וקניות מתכוון הנביא ישעיה באומרו: "פשוטה ועורה וחגורה על חלצים, על שדים סופדים, על שדי-חמד, על גפן פוריה"⁷². הרודוטוס מספר כי גם הגברים בזמנו היו מפשילים את בגדיהם ומכים את עצמם. גם מנהג זה היה משותף לכל המזרח: בשירה האוגריתית, בתיאור אבלו של אל, אבי האלים, ושל ענת בתו, על מות בעל, נאמר בין השאר: "כגן ירוש אל את החזה"⁷³. ועוד על ר' עקיבא, להבדיל, נאמר, כשמת ר' אלעזר חלץ לפניו ר' עקיבא שתי ידיו, והיה מכה על לבו והדם שותח"⁷⁴; והשווה: "הכל סופדין וטופחין על מיתת הצדיק"⁷⁵ לחשיפת החזה, או חלק ממנו, אולי נתכוונו חז"ל בדברים על "חליצת הכתף"⁷⁶. גם אם נערכו אבל ומספד בבתי פרטיים ניכר בהפרדה שהנביא ירמיה מפריד בין "אל תבוא בית-מרוח" ובין "ואל תלך לספוד ואל תגוד להם" כי "בית-המרוח" לא שימש מקום "לבכי, ליללה ולמספד".

בסיכומם של "המרוחים" הקדומים מצטייר "המרוח" כרשות של חבורה סגורה. החברות במרוח חייבה השתתפות בהוצאות. מספר אנשי המרוח יכול היה להצטמצם עד כדי תשעה. במרוח עמד מזבח, עליו הובאו קרבנות, או זבחים, לאלים ולמתים. את הזבחים היו מבשלים ב"דודים" ואוכלים אותם בליווי שתיית יין. על הרשמת חברי המרוח ועל גביית הכספים מהם היה ממונה "כתובא", על "בית-דודא" (המטבח) המבשל, ועל הגשת היין "הממוגא". בראש המרוח עמד "רב מרויחא". ראשות המרוחות נקראה "רבנות מרוחות" (כך עכ"פ, בתדמור-פלמירה). המשתתפים במרוח היו וודאי גברים בלבד.⁷⁷

בימי הנביא ירמיה היו נוהגי האבלות, שהתורה אוסרתם, עדיין רווחים ביותר. ההתנדדות ושימת הקרחה בראש לגבי ירמיה (ט"ז, ו; מ"א, ה), כמו לגבי עמוס, ישעיה, יחזקאל, ועוד, היו לגליות ומובנות מאליהן; אך אופי של פולחן אלילי ל"בית-המרוח" בימיו של ירמיה וודאי שלא היה. כי אילו היה ל"בית-המרוח" אופי של פולחן אלילי לא היה דבר ה' אל ירמיה: "אל תבוא בית-מרוח", כי ממילא לא היה הנביא בא אליו.

הבראת האבלים במקרא ניתנת להתחלק לשלוש צורות: א. ניחום אבלים בבית האבל; "פריסת הלחם לנחמו על מת" (ירמיה ט"ז, ז), הוא "לחם האנשים" ביחזקאל כ"ד, יז; ב. הבראת אבלים ברוב עם, כגון אצל דוד, לאחר נפילת אבנר בידי יואב בשערי חברון; "ויבוא כל העם להברות את דוד לחם" (שמו"ב ג', לה); היתה זו מעין טכס ברשות הרבים, עוד בתקופת התלמוד מציינו: "בחולו של מועד אין מברין את האבל ברחובה של עיר" (מועד קטן פ"ג, מ"ז). מנהג אבל ברבים זה קיים אצל

72 ישעיה ל"ב, יב; יש הרואים ב"שדים" כאן "שדות". הם מסתמכים על המשך "שדי חמד", בשין שמאלית, ועל "גפן פוריה"; אך כשם שמבקשים לקרוא "על שדים" בשין שמאלית, במובן "שדות", כן ניתן לקרוא "על שדי חמד", בשין ימנית. "השדים" משולות לאשכולות ענבים כגפן טוריה. השווה: "ויהיו גא שדיך כאשכולות הגפן" (שיה"ש ז', ט). וכן "אשהך כגפן פוריה" (תהלים קכ"ח, ג).

73 אנציקלופדיה מקראית, ערך "אבל", עמ' 40.

74 מועד קטן כ"ז, ע"ב; שמחות ט', לדעת ר' עולא "הספידה על הלב" כ"ספידה על שדים" (שם, שם).

75 קוהלת רבה, הערה 4, לעיל.

76 "אין קורעין ולא חולצין את הכתף" בחול-המועד, לגלותה (מועד קטן פ"ג, מ"ו; ב. מועד קטן כ"ב, ע"ב).

77 בקובייה היה אחד מקרובי המת זוכה זכה, אך רק גברים היו אוכלים ממנו. ע"פ הערה 65, לעיל, עמ'

244.

הפלחים בימינו⁷⁸; ג. סעודה בחבורה ב"בבית-מרוח". בבית-המרוח וודאי עמד מזבח; על המזבח הובא זבח, אולי לה, אך לכבוד המת ("ועל בגדים חבולים יטו אצל כל(!) מזבח", עמוס ב', ח, אולי נתכוון הנביא גם למזבח בבית-מרוח). האכילה היתה ב"רויחה", היינו, בשכיבה. ההבראה היתה מלווה, כמובן, שתיית "יין-תנחומים". אפשר שלאות השתתפות היתה כוס-התנחומים סובבת על כל המסובים. על סיבוב הכוס בשתייה בחבורה בכלל ניתן להקיש מ"תסוב עליך כוס ימין ה'" (חבקוק ב', טו); מ"גם עליך תעבור(!) כוס, תשכרי ותתערי" (איכה ד', כא), ומ"קח את כוס היין החמה הזאת מידי והשקית אותו את כל הגויים אשר אנכי שולח אותך אליהם" (ירמיה כ"ה, טו-ל); אצל היוונים היתה הסעודה פותחת בגביע של יין מבושם, שהיה עובר מיד אל יד בסיבוב, וכל הקרואים היו שותים ממנו על-פי התור⁷⁹. יש שבקידוש שבשבת סובבת כוסו של המקדש על היין על כל המסובים והם טועמים ממנו⁸⁰. אצל הבדויים עובר ספל הקפה הקטן, המתרוקן בלגימות קצרות אחדות, על-פני כל המסובים. מכאן שמו: "ראג'ע" - "חזור".

"מרוח סרוחים" בעמוס הוא "לשון נופל על לשון": היינו, "רויחת (שכיבת) אין-אונים של סרוחים" מרוב שתייה חלילה.

78 אצל פלחים מקובל כי קרובים, שכנים וידידים, פעמים אף בני כפרים סמוכים ורחוקים מגישים לאבלים כבשים, עיזים, ארז, קפה, סוכר וכדומה, הנאכלים בסעודות גדולות, אפילו במשך כל השנה.

79 רוברט פלאסלייר, ע"פ הערה 55, לעיל, עמ' 133.

80 כפי שראיתי בבית משפחה ציונית בלונדון.